

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба кори диссертатсионии Юсупова Сурайё Абдумачидовна дар мавзӯи «Таҳқиқи луғавӣ-семантикӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои кишварҳои Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҳои) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ)

Шеваҳои забони тоҷикӣ дар тӯли таърихи рушду инкишофи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии мардуми тоҷик ба ҳайси муҳимтарин нигоҳдорандаи ҷанбаи гуфтугӯии забони мардуми тоҷик хидмати шоистае кардаанд. Таҳлилу таҳқиқ ва мушоҳидаҳои илмӣ назариявӣ нишон медиҳанд, ки муҳимтарин ҷанбаҳои таърихии забони тоҷикӣ дар шеваҳои алоҳидаи он инъикос ёфтаанд ва дар раванди рушди таърихӣ вижаҳои хоси забони тоҷикӣ дар забони гуфтории мардум хифзу нигоҳдорӣ шудаанд, ки ин вижагиро мо дар осори зиёда аз ҳазорсолаи олимону адибон ва муаррихони тоҷик мушоҳида карда метавонем. Ба сухани дигар, шеваҳо яке аз муҳимтарин омилҳои мондагории забони тоҷикӣ дар масири таърих ба шумор мераванд.

Дар ин замина, аз ҷониби Юсупова Сурайё Абдумачидовна мавриди таҳқиқи илмӣ қарор додани мавзӯи «Таҳқиқи луғавӣ-семантикӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ» барои илми шевашиносии тоҷик ва умуман забони тоҷикӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Агар ба таври умумӣ ба дастовардҳои илмии забоншиносии тоҷикӣ назар кунем, мебинем, ки аз ҷониби муҳаққиқони забоншинос, махсусан шевашиносон паҳлуҳои гуногуни шеваҳои забони тоҷикӣ аз нигоҳи савтӣ, луғавӣ ва сарфию нахвӣ дар тӯли солҳои гуногун ба риштаи таҳқиқ кашида шудаанд. Яъне то андозае ин ҷанбаҳои лингвистии шеваҳои забони тоҷикӣ ҳалли илмӣ ҳудро ба таври умумӣ ёфта бошанд ҳам, мутаассифона, қабатҳои алоҳидаи луғавию маъноии лаҳҷаҳои алоҳида то кунун ба таври васеъ мавриди таҳлил, таҳқиқ ва баррасии илмӣ қарор нагирифтаанд. Аз ин нуқтаи назар, кори диссертатсионии С.А. Юсупова бо номи «Таҳқиқи луғавӣ-семантикӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ» хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Маҳз тавассути чунин таҳлилҳо метавонем вижаҳои хоси луғавию семантикии қабатҳои луғавии лаҳҷаҳои забони тоҷикиро муқаррар кард ва робитаю умумият ва фарқияти байни шеваҳои забонро муайян намуд.

Унвонҷӯ С.А. Юсупова маводи кори таҳқиқии ҳудро аз як ҳудуди густардаи чуғрофии интишори шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ гирд

овардааст, ки ин кори хеле сангин буда, аз муҳаққиқ вақту замони зиёдеро тақозо менамояд.

Муҳаққиқ хеле хуб дарк кардааст, ки доир ба паҳншавии шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ дар илми шевашиносии тоҷик баҳсҳои доманадоре шудааст ва ин масъала то андозае ҳалли худро ёфтааст. Бинобар ин, доир ба интишори шеваҳои мазкур баҳс накарда, бевосита ба таҳлилу таҳқиқи масоили марбут ба мавзӯи кори диссертатсионии худ пардохтааст.

Дар баҳши муқаддимавии диссертатсия доир ба масоили роиҷи корҳои таҳқиқотӣ маълумот дода шудааст. Ин баҳш фарогири масоили гузориши масъала, мубрамаӣ ва зарурати таҳқиқи мавзӯ, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот, навгониҳои диссертатсия, аҳамияти назариявӣ амалии таҳқиқ, роҳу усулҳои таҳқиқ, асосҳои назариявӣ методологии таҳқиқот ва монанди инҳо мебошад.

Боби якуми диссертатсия “Таҳқиқи луғавӣ-семантикии воҳидҳои луғавии марбут ба наботот” ном дошта, аз 5 фасл иборат аст. Муҳаққиқ маводи гирдовардаашро доир ба воҳидҳои луғавии марбут ба наботот ба гурӯҳҳои номи анвои дарахтони мевадиханда, номи анвои дарахтони бемева, номи анвои зироатҳои полезӣ ғалла, номи анвои алафу гиёҳ ва буттаҳо ҷудо карда, вобаста ба хусусиятҳои луғавӣ маъноӣ ҳар кадоме аз ин номҳои набототро дар фаслу зерфаслҳои ин боби диссертатсия мавриди таҳлили васеъ қарор додааст.

Мақсад ва вазифаи асосии унвонҷӯ дар ин боб дар он зоҳир мешавад, ки *ӯ* анвои гуногуни дарахт ва воҳидҳои марбут ба онро дар робита ба тарзи истеъмол ва шаклҳои баёни шевагӣ дар лаҳҷаи ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ ба таври хеле густарда ва бо овардани мисолҳои зиёде таҳлилу таҳқиқ кардааст. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки *ӯ* аз осори назариявии марбут ба мавзӯи огоҳии комил дорад ва дар заминаи афкори илмии муҳаққиқони шевашинос мисолҳои гирдовардари тасниф карда, доир ба интишори онҳо дар шеваҳои мазкури забони тоҷикӣ ба таври муфассал маълумот додааст. Чунин тарзи таҳлилро дар мисоли калимаи **ғура** ва муродифи он **кърък** мушоҳида кардан мумкин аст. Унвонҷӯ ин вожаро дар асоси таҳқиқоти забоншиносон **Ғ. Ҷӯраев** ва **Р. Сангинова**, ки дар шеваҳои гуногуни забони тоҷикӣ ба маънои мевани хом, нопухта меоянд, мавриди баррасӣ қарор дода, ба чунин натиҷа расидааст: “Вожаи курак//кърък ва кърк дар саросари шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ мустаъмал аст” [Диссертатсия, с. 20].

Дар баробари номи дарахтон дар диссертатсия баъзе калимаҳои, ки дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ барои ифодаи номи бемориҳои растаниҳои мевадиханда чун **бодрезък**, **ғурькрес**, **ширинча//шъринча** мустаъмаланд, таҳлил карда шудаанд. Аксари ин калимаҳо дар забони адабӣ низ мавриди

истеъмол қарор доранд, вале тарзи талаффузи онҳо дар шеваҳо то андозае аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Дар зерфаслҳои минбаъдаи ин боб муҳаққиқ номи анвои дарахтони мевадихандаро аз қабилӣ себ (*латасев, мъллойимсев, ордаксев*), *қопасев, хубонӣ//хувонӣ, гърсев, кълчасев, чойник // чойнъксев* ва монанди инҳо аз нигоҳи луғавӣ таҳлил кардааст. Унвонҷӯ дар асоси мисолҳои фаровоне таъкид менамояд, ки чунин анвои себ барои аксарияти лаҳҷаҳои шаваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ маълум аст.

Дар идомаи диссертатсия таъкид бар он шудааст, ки дар лаҳҷаҳои шимолии Кӯлоб дар натиҷаи монандии себҳо ба растаниҳо, ашёи гуногун ва мансубият ба тавлидкунандаи онҳо боиси он шудааст, ки вобаста ба онҳо истилоҳоти сохти морфологияшон сохтаю мураккаб сохта шавад. Барои исботи ан назараш навъҳои *ҷугорисев//ҷъгорисев, қосимсаркорӣ, ҳалвосевак* ва дар лаҳҷаҳои қаротегенӣ *кадусев, загорасев//зъгорасев, камолисев* ва монанди инҳоро чун намуна мисол оварда, доираи маъноии онҳоро муайян кардааст.

Чунин тарзи таҳлил дар шарҳи анвои *нок, мурут, зардолу, олу, шафтолу, ангур, тут, чормағз, дӯлона, санҷид, анор* ва *анҷир*, ки дар табиати шеваҳои мазкур хеле фаровон аст ва дар ҳаёти рӯзмарраи мардум ин навъи дарахтони мевадиханда нақши муҳим доранд, ҳам ба ҳайси истилоҳ ва ҳам аз ҷиҳати сохтори морфологӣ ва ҳам аз нигоҳи луғавию маъноӣ ба таври хеле васеъ таҳлил гардидаанд. Муҳимтарин вижагии таҳқиқ дар ин фасл дар он зоҳир мегардад, ки унвонҷӯ мисолҳои мавриди таҳлилро ба таври муқоиса дар ғӯйишҳои гуногуни шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ таҳлил карда, доир ба хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи истифодаи анвои гуногуни дарахтони мевадиханда дар ин ҳудуди ҷуғрофӣ назари худро баён кардааст.

Барои он ки олами набототи фароғирифтаи ҳудуди ҷуғрофии мавриди таҳлил қароғирифта ба таври возеҳ равшан гардад, С. Юсупова дар боби якуми диссертатсия анвои дарахтони бемеваро ба риштаи таҳлил кашидааст. Дар бахши аввали ин зерфасл калимаи дарахт таҳлили этимологӣ шудааст.

Муҳаққиқ дар ин бахш номи анвои *бед, сафедор, арча, савда (сада), туг, шулаш* ва вожаҳои марбут ба онҳоро таҳлил карда, доир ба маъноӣ луғавӣ ва истеъмоли онҳо дар шеваи мазкур маълумоти муфассал додааст.

Дар ҳаёти мардуми тоҷик зироатҳои полезӣю ғалладонагӣ мавқеи муҳим доранд. Дар ин росто, онҳо дар таркиби луғавии забони адабӣ ва шеваю ғӯйишҳои тоҷикӣ низ ҳам ба ҳайси истилоҳ ва ҳам аз ҷиҳати сохтори луғавию морфологӣ нақши боризе касб кардаанд, ки ин ҷиҳати ифодаи вожаҳои мазкур тавачҷуҳи муҳаққиқро низ ҷалб кардааст. Дар фасли чоруми боби якум калимаҳои *харбуза, тарбуз, каду, галладона, ҷав, арзан, лӯбиё, нахӯд, ҷуворимакка, пиёз, картошка* ва *лаблабу* таҳлил шудаанд.

Унвонҷӯ зимни таҳлили ин қабати лексикӣ дар шаваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ дарёфтааст, ки дар раванди парвариши анвои мазкури зироатҳо чанд калима (истилоҳот)-е тавлид ёфтаанд, ки калимаҳои тухмӣ, белақ //белақӣ//бельқӣ аз ҳамин қабиланд.

Дар ин фасл низ номи анвои гуногуни зироатҳо чун номи анвои харбуза (*тарак//тарък//таракак, савча//савҷк, хомак//хумък, таварак, сарда, бўрикалла, қандак, чарсак, шоҳӣ, хархарбъза, харбъзаи барги най, харбъзаи сагак, харбъзаи турӣ, харбъзаи ҳайттарагӣ*), номи анвои тарбуз (*регак, алатарбуз, бешдона, сийатарбъз//сийаҳтарбъз, тарбъзи говҳърак, тарбузи мошак, тарбъзи чългӣ...*), номи анвои каду (*лапакаду, хапакаду//аппакаду, сепчакаду, тамошокаду, шурбокаду//иурвокаду, кадуйи лагмонӣ, кадуйи кълыйӣ, кадуйи тайловӣ, кадуйи тоҷикӣ*) номи анвои гандум (*сърха, гандъмак, сьфедпъштък, гърсарак, гандуми савзак, гандуми сийаҳак, гандуми сьфедак, гандуми сърха*), номи анвои ҷав (*харҷав, ҷави сеҳона, харҷав*) таҳлил гардидаанд. Аз таҳқиқ ва таҳлили мисолҳои унвонҷӯ бармеояд, ки номи анвои гуногуни *арзан, лӯбиё, нахӯд, ҷуворимаққа, пиёз, картошка* ва *лаблабудар* таносуб бо хелҳои зироатҳои дар аввал шарҳшуда камтаранд.

Дар маҷмӯъ, С. Юсупова дар ин бахш чанд мисолро оид ба анвои зироатҳои зикршуда ва калимаҳои марбут ба онҳо таҳлил карда, маънои луғавӣ ва доираи истеъмоли онҳоро ба таври мухтасар шарҳу тавзеҳ додааст.

Дар фаслҳои минбаъдаи диссертатсия низ чунин тарзи таҳлил идома ёфта, номи анвои алафу гиёҳ ва буттаҳо, сохтор ва истеъоли онҳо дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ дар асоси мисолҳои фаровоне таҳлил гардида, вижагиҳои хоси онҳо аз ҷиҳати ифодаи маъно, тобишҳои маъноӣ ва доираи дараҷаи истеъмол дар ғӯйиши мазкур таҳлил гардидааст.

Боби дуюми диссертатсия бо номи “Ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба наботот” идомаи мантиқии боби аввал буда, дар он воҳидҳои луғавии шеваи мавриди таҳқиқ аз ҷиҳати сохтори морфологӣ ба риштаи таҳлил кашида шудаанд. Ин боб аз 5 фасл таркиб ёфтааст.

Дар бахши аввали ин боб унвонҷӯ доир ба назарияи калимасозӣ, ки аз ҷониби муҳаққиқони забони тоҷикӣ доир ба сохтори морфологии калимаҳо пешниҳод шудаанд, ба таври мухтасар маълумот додааст. Дар ҳамин замина, ӯ калимаҳои марбут ба кори диссертатсионии худро аз ҷиҳати сохт ба сода, сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳ ҷудо карда, таҳлил кардааст. Баъзе аз ин истилоҳоти зикршуда ба ҷуз аз “сода” дар номи фасл ва зерфаслҳои диссертатсия ба назар нарасад ҳам, мухтавои кор ва таҳлилҳои гузаронидашуда ба ин далолат мекунад.

Аз ҷумла дар зерфасли дуюм бо номи “Нақши калимаҳои сода дар такмили воҳидҳои луғавии марбут ба наботот” маводи гирдомада ба ғурӯҳҳо тасниф гардида ва вобаста ба сохтори худ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Муаллифи диссертатсия таъкид кардааст, ки калимаҳои сода дар ташаккули калимаҳои сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳоти ифодакунандаи номи растаниҳо нақши асосӣ доранд, зеро тавассути онҳо калимаҳои зиёде сохта мешаванд [ниг. ба Диссертатсия, с.84].

Ба андешаи унвончӯ, дар таркиби луғавии шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ дар байни калимаҳои сода теъдоде аз вожаҳои ба назар мерасанд, ки моҳиятан ба аксарияти растаниҳо дахл дошта, ифодакунандаи номи аломат, хусусият, ҳаҷм, андоза, хонагию саҳроӣ, ҳосил, узв, коркарди растаниҳо ва ғайраро ифода мекунанд. Дар ин росто, ин навъ калимаҳо метавонанд барои ифодаи ном ва ё хусусияти якчанд калима хизмат кунанд. Масалан, гъл//гул, хъм//хум, гур//гура, дун//дуна, хъша//хуша, кънда//кунда дар ифодаи маъно ва сохтани калима сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳоти марбут ба растаниҳо фаъол мебошанд. Мисолҳои таҳлилкардаи унвончӯ аз шеваи мазкур чун *ахтаргъл, бахмалгъл, бърешъмгъл, гармаишгъл, качгългълистон, гълбаст, гъли ачина, гъли бънавиша, гъли думби руб, гъли маҳтов, гъли шиқи печун, гъли сийаҳуш, гъли тоқи хурус* ва ғайра далели назари муҳаққиқ мебошанд.

Дар зерфасли дигари ин боб воҳидҳои луғавии сода, ки номи растаниҳои ҳосилдеҳро ифода мекунанд, таҳлил шудаанд. Мутаассифона, дар ин зерфасл ба ҷуз аз вожаҳои *сано, анис, камол, сир, зелол, шънък, пудина, раҳйон, чагора, хоч//чорч, чъри, модел, шибит, торон//торун* ва калимаҳои номи меваҳоро ифодакунанда, дигар калимаҳо сохта ва мураккаб буда, аз ҷиҳати ифодаи маъно дар ин шева таҳлил гардидаанд. Дар зербоби дигари ҳамаи боб, ки номи растаниҳои бемева таҳлил шудааст, чунин тарзи таҳлил идома ёфтааст.

Дар зерфасли сеюми фасли дуоми ин боби диссертатсия унвончӯ ба мавқеи калимасозии пасвандҳои *-ак, ӣ//гӣ, -ча, -а, -акӣ, -ин, -ина, -зор* таваҷҷуҳ зоҳир карда, нақши онҳоро дар сохтани калимаҳои ин қабати луғавии наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ муайян кардааст. Ҷиҳати ҷолиби кори таҳқиқотии унвончӯ дар ин бахш аз он иборат аст, ки ӯ пасвандҳои калимасоз, махсусан пасванди “-ак”-ро дар сохтани калимаҳои ифодакунандаи номи меваҳо ва хусусиятҳои онҳо мисли *когатак, пучак, даҳачак, пашмак, мавизак, курак, таварак, регак, хомак, севчък, қандак, търъшак, сьфедак*, калимаҳои ифодакунандаи номи зироати лӯбиёӣ чун *карамчак, нахутак, мълълак, гандъмак, шамшерак*, номи буттаҳо *сечак, нармак, одамак, говък, руганак, тарбъзак, сузанак, ҷамбилак, меъдакаҳак, пайвандакрошак, печак*, номи узв ва ё қисме аз растаниҳо *ховак, пъхник, кокълак, шохак, кърмъкбандък, качак, қаламак* ва монанди инҳо таҳлил намудааст. Ҷамчунин унвончӯ пасвандҳои дигареро, ки зикрашон рафт, дар кораш таҳлил намуда, барои исботи фикраш мисолҳои зиёдеро таҳлилу баррасӣ карда, хулосаҳои дурусти илмӣ баровардааст.

Дар зерфасли чорум С. Юсупова калимаҳои марбут ба набототи шеваҳои чанубӣ ва чануби шарқиро аз ҷиҳати сохт ба калимаҳои мураккаби типи пайваст ва тобеъ чудо карда, таҳлил кардааст. Дар бахши аввали ин зерфасл доир ба сохтори калимаҳои мураккаб афкори назариявии муҳаққикони тоҷикро оварда, дар асоси онҳо мисолҳояшро ба гурӯҳҳо чудо намуда, онҳоро таҳлилу баррасӣ кардааст. Муҳаққик калимаҳои мураккаби навъи пайвастро, ки аз шеваи мазкур гирд овардааст, ба таври омӯри шумурда, муайян кардааст, ки онҳо ҳамагӣ 12 калимаро ташкил медиҳанд ва асосан бо роҳи такрори калимаҳои тақлидӣ-овозӣ чун *ват-ватак*, *зар-зарак* ва дар қолаби исм+исм чун *ҷавбед*, *макаҷавҳарӣ*, *анҷиршафтолу севнок*, дар қолаби исм+пешоянд+фъели ҳол чун *шиқандарпечон* сохта шудаанд.

Маълум аст, ки калимосозии навъи мураккаб дар сохтани калимаҳои забони тоҷикӣ хеле маъмул аст ва яке аз роҳҳои ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон маҳз тавассути чунин навъи калимасозӣ сурат мегирад.

С. Юсупова низ дар пояи ҳамин андеша калимаҳои мураккаби шеваҳои чанубӣ ва чануби шарқиро, ки дар асоси калимаҳои ифодакунандаи марбут ба наботот сохта шудаанд, гирд оварда, доир ба сохтор ва ифодаи маъноӣ луғавии онҳо назари худро ба таври густарда баён кардааст. Тавре ки аз мутолиаи диссертатсия бармеояд, С. Юсупова низ зимни таҳқиқу таҳлил анъанаи муҳаққикони пешинро идома дода, калимаҳоро аз ҷиҳати сохтор ва қолаби морфологӣ ба қолабҳои роиҷ чудо карда таҳлил кардааст.

Дар диссертатсия қолабҳои исм+исм (*анҷиршафтолу*, *зоғтут*, *овқаду*, *самбақагъл*, *ҷавроғ*), қолаби исм+фел (*гуръкрез*, *афтовпараст*, *бандъктов*), сифат+исм (*сийагълос*, *сѣфедангур*, *зарбед*, *сърхбед*, *хинбед*), шумора+исм (*ҳазориспанд*, *чилбъғум*, *седона*, *минбош*) оварда шудааст.

Калимаҳои мураккаби омехтаи шеваҳои чанубӣ ва чануби шарқӣ, ки дар диссертатсия оварда шудаанд, асосан дар асоси назарияи морфологии забони адабии тоҷикӣ таҳлил гардидаанд. Мисолҳои *лолаҳасак*, *сагерагъл*, *шиқипечун*, *ҳасанимаст*, *раҳдавък*, *сѣфедпъштак*, *сѣфедкамолӣ* ва ғайра аз ҷумлаи калимаҳои мураккаби омехтаанд, ки дар диссертатсия таҳлил шуда, ҳам сохтори морфологӣ ва ҳам ифодаи маъноӣ луғавии онҳо шарҳу тавзеҳ дода шудааст.

Муҳаққик дар зерфасли панҷуми боби дуюми диссертатсия нақши ибора-истилоҳотро дар ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои чанубӣ ва чануби шарқӣ таҳлил карда, нақши калимаҳои ангур (*ангӯри бедуна*, *ангури зълфи*, *гурдай гов*, *ангӯри дъли гъндъшик*), тут (*тутти сийа*, *тутти сърх*, *тутти марворӣ*, *тутти балхӣ*, *тутти хурӯзак*), себ//сев (*севи хубонӣ*, *севи авҷалилӣ*, *севи бийӣ*, *севи маликӣ*, *севи търъшак*), чормағз (*чормағзи курак*, *чомаги лула*, *чомаги имелӣ//ҳамелӣ*, *чормағзи фълхок*) ва калимаҳои дигари

марбут ба набототро, ки дар ташаккули ибора-истилоҳот нақш доранд, таҳқиқ карда, онҳоро аз ҷиҳати омӯри низ таҳлил намудааст.

Юсупова Сурайё кори диссертатсионии худро дар 15 банд хулосабарорӣ карда, ҳар як бандро ба таври алоҳида шарҳу эзоҳ дода, натиҷаҳои илмии бадастовардаи худро ба таври муфассал шарҳу эзоҳ додааст. Муҳаққиқ маводи гирдовардаи худро мӯшикофона таҳлилу таҳқиқ карда, ба натиҷае расидааст, ки воҳидҳои луғавии шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ аз нигоҳи лингвистӣ ба ҳам қаробати наздик доранд, зеро мардуми маскунӣ ин ҳудуди ҷуғрофӣ тӯли ҳазорсолаҳо бо ҳам робитаҳои гуногуни иҷтимоӣ иқтисодӣ, маънавию фарҳангӣ ва ҳешу таборӣ доранд, ки истифода ва истеъмоли калимаҳои марбут ба наботот дар ин шеваҳо далели ин гуфтаҳост. Ҳамчунин, истифодаи воҳидҳои луғавии мазкур далели он аст, ки мардумони шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ дар рушди забони адабии тоҷикӣ дар тӯли садсолаҳо сахми назаррасе гузоштаанд, ки истифодаи калимаҳои марбути наботот, ки дар осори классикони мо дарҷ шудаанд, далели ин гуфтаҳо мебошанд.

Дар маҷмӯъ, кори диссертатсионие, ки аз ҷониби Юсупова Сурайё Абдумачидовна таълиф шудааст, кори илмии пурра ба анҷомрасида ба шумор меравад ва дарнизоми илми шевашиносии забоншиносии тоҷикӣ таҳқиқоти тоза маҳсуб мешавад.

Автореферати диссертатсия (гунаи тоҷикӣ ва русӣ) низ мувофиқи талаботи корҳои диссертатсионӣ, ки Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯйяну муқаррар кардааст, таҳия гардидааст ва тамоми мазмуну муҳтавои кори диссертатсионии С. Юсуповаро фаро мегирад.

Дар баробари дастоварду комёбиҳои илмӣ дар диссертатсия ва автореферати он баъзе нуқсон ва камбудӣҳо ба назар мерасад, ки зикри онҳоро барои корҳои илмии минбаъдаи унвонҷӯ муҳим мешуморем:

1. Дар диссертатсия ҷанбаи амалӣ нисбат ба ҷанбаи назариявӣ бартарӣ дорад. Агар унвонҷӯ як фасли диссертатсияро ба шарҳу тавзеҳи мафҳумҳои асосии кори диссертатсионии худ аз қабилӣ мафҳуми воҳидҳои луғавӣ, мафҳуми наботот ва мисли инҳо мебахшид, ҷанбаи назариявии кор беҳтар мегардид. Чунки дар диссертатсия байни ифодаи *воҳиди луғавӣ*, *категорияи луғавӣ*, *таркиби луғавӣ* ва *қабатҳои луғавӣ* фарқ гузошта нашудааст ва маълум накардааст, ки мафҳуми *воҳидҳои луғавӣ* чист?

Ҳамчунин, унвони ҳамаи зерфаслҳои фасли дуюми боби якум дар қолаби ҷумла оварда шудаанд. Ба назари мо, дар қолаби калима ва ё ибора овардани унвонҳо дар корҳои илмӣ ба мақсад мувофиқтар аст. Баъзе истилоҳот нодуруст оварда шудаанд, масалан, дар саҳифаи 5 ба ҷои “воҳидҳои фразеологӣ” “калимаҳои фразеологӣ” оварда шудааст.

2. Дар диссертатсия асосан ба таҳқиқотҳои Ғ. Ҷӯраев, М. Маҳмудов, С. Раҳматуллозода, Н. Гадоев ва чанд нафари дигар таъя карда шуда бошад ҳам, баъзе рисолаҳои дигар, ки ба қор робитаи бевосита доранд (аз ҷумла диссертатсия З. Замонов) сарфи назар шудааст.

3. Дар диссертатсия баъзе ҷойномҳои шеваҳои мавриди таҳқиқ, ки тавассути номи наботот сохта шудаанд, сарфи назар шудааст, масалан, Себистон, Анҷиров.

4. Номи баъзе ғиёҳҳо ба таври пурра шарҳу эзоҳ дода нашудааст. Масалан, дар саҳифаи 63 калимаи *ширинка* чунин шарҳ шудааст: “ширинка - як навъ растанӣ, ки шираи гулу бехмевааш ширин бошад”. Бояд ёдовар шуд, ки дар ғӯйишҳои лаҳҷаҳои Кӯлоб ин номи ғиёҳи табобатиест, ки мазаи талх дорад ва ҳамчун доруворӣ истифода мешавад.

5. Ғалатҳои дар диссертатсия роҳёфтаре ба таври зер метавон дастабандӣ кард:

- ғалатҳои имлоӣ. Дар диссертатсия то андозае ин навъ ғалатҳо бештар аст. Рӯҷӯъ шавад ба саҳифаҳои 5, 9, 17, 27, 35, 46, 57, 68, 71, 80, 92, 115, 119, 133, 136, 138, 147;

- ғалатҳои услубӣ дар саҳифаҳои 7, 8, 27, 30, 39, 46;

- ғалатҳои китобатӣ - саҳифаҳои 5, 16, 24, 28, 30...

- ғалатҳои техникӣ ва нодуруст овардани қавсҳо зимни ишора ба манбаъ - саҳифаҳои 14, 55, 71, 80, 98, 100, 104.

6. Такроран овардани фикр - дар саҳифаҳои 43, 92.

7. Дар саҳифаи 48 калимаи **сард**, ки тоҷикӣ аст, арабӣ доништа шудааст.

8. Боби якум ҷамъбаст нашудааст ва хулоса надорад (ниг. ба сах. 59)

9. Калимаи “ар-ар” аз такрори калимаҳо сохта шудааст, ки ин, ба назари мо ғалат аст. Агар аз такрори калимаҳо бошад, пас “ар” ҷӣ маъно дорад.

10. Дар саҳифаҳои 83, 84, 115, 118 иқтибосҳо бо забони русӣ оварда шудаанд ва аксари онҳо тарҷума нашудаанд.

11. Дар диссертатсия (сах. 14) ва дар автореферати он (сах. 7) ба ҷойи калимаи “қорқад” калимаи “муҳокима” оварда шудааст, дар мавриде ки “муҳокима” як ҷузъи “қорқад” ба шумор меравад.

12. Дар саҳифаҳои 3, 6, 7, 8, 18-и автореферати диссертатсия ғалатҳои имлоӣ, китобатӣ ва услубӣ ба назар мерсанд.

13. Дар саҳифаи 13-и автореферати диссертатсия калимаи **бед** дар як хат ду маротиба оварда шудааст.

Дар маҷмӯъ, қори диссертатсионие, ки аз ҷониби Юсупова Сурайё Абдумачидовна ба анҷом расидааст, дар самти шевашиносӣ таҷрибаи нахустин ба шумор меравад. Бинобар ин, камбудию норасоии зикршуда,

ки аксаран вижагии техникую имлоӣ доранд, зудислоҳшаванда буда, моҳияти илмии кори таҳқиқии унвончӯро коста ва халалдор намесозанд.

Диссертатсияи мазкур таҳқиқоти илмии пурра баанҷомрасида буда, дорои ҷанбаҳои муҳими илмию амалӣ буда, барои дар оянда таҳқиқ намудани масоили луғавию семантикии калимаҳо дар шеваҳои гуногуни забони тоҷикӣ мусоидат карда метавонад.

Автореферати диссертатсия (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ), мақолаҳои доир ба мавзӯи интишоркардаи унвончӯ мазмуни асосии диссертатсияро ба пуррагӣ инъикос карда метавонанд. Мақолаҳои нашрнамудаи унвончӯ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии назди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд.

Хулоса, диссертатсияи Юсупова Сурайё Абдумачидовна бо номи «Таҳқиқи луғавӣ-семантикӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ» аз рӯйи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои кишварҳои Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҳои) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти № 505 тасдиқ гардидаанд, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ,

доктори илмҳои филологӣ,
мудири кафедраи таърихи забон
ва типологияи Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, дотсент

Саломийён Муҳаммаддовуд
Қаюм

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, ДМТ
salomov1967@mail.ru,
тел. (+992) 918808467

Имзои доктори илмҳои филологӣ, дотсент М. Саломийёро тасдиқ менамоем.

Сардори раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДМТ

Тавқиев Э.

07 08 2019